

В. В. Кузнецов*

РОЗВИТОК КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОСЯГАННЯ НА ІСТОРИЧНІ ТА КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Нормальний розвиток суспільства є неможливим без вивчення та збереження історичних та культурних традицій, об'єктивним свідком яких є твори, споруди та ін. Зокрема, в Конституції України проголошено: культурна спадщина охороняється законом (ч. 4 ст. 54); держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що представляють культурну цінність (ч. 5 ст. 54); кожен зобов'язаний не наносити шкоду культурній спадщині (ст. 66).

Хоча аналіз історії розвитку нашого суспільства свідчить, що протягом тривалого часу в СРСР спостерігалися численні факти варварського відношення до пам'ятників історії й культури, дивуватися немає чому, бо з проголошенням радянської влади встановилась нова ідеологія, яка різними заходами вела боротьбу з релігією, так званим „опіумом для населення”, направлену не тільки на моральне, психічне, але й на фізичне нищення як самих віруючих, так і культових споруд¹.

В теорії кримінального права певна увага була приділена дослідженню питань охорони пам'яток історії і культури та інших об'єктів культурної спадщини від злочинних посягань, зокрема слід згадати таких вчених, як В. Акуленко, В. Анджиєвського, Б. Бабія, І. Даньшина, С. Денисова, О. Дудорова, М. Коржанського, О. Костенко, А. Ландіної, В. Ломако, П. Матишевського, В. Навроцького, С. Яценко та інших. Але при цьому вказані науковці, безпосередньо, не досліджували питання розвитку кримінальної відповідальності культурних та історичних цінностей за кримінальним законодавством України та Росії.

Тому метою даної статті є дослідження розвитку правової регламентації та рівня кримінально-правового захисту культурних та історичних цінностей за кримінальним законодавством України та Росії, зважаючи на відому спорідненість відповідного законодавства.

Спочатку пригадаємо деякі історичні факти. Так, у дореволюційному законодавстві культурні цінності не мали особливого кримінально-правового захисту, крім предметів, що належали до релігійного культу². Такі злочини відносились до посягань проти віри і являли різні види святотатства³. Так до посягань проти віри Уложення про покарання уголовні та виправні 1845 р. у четвертій главі “Про святотатство, розкопування могил і пограбування мертвих тіл” відносило злочини, відповідальність за які була передбачена двома статтями (ст.ст. 256, 257)⁴, в яких мова йшла про злочин, що сьогодні охоплюється ст. 297 КК України та ст. 244 КК РФ, пов'язаний з наругою над могилою.

Згідно зі ст. 256 Уложення за розкопування могил для пограбування тіл або наруги над похованими винні могли бути притягнуті до відповідальності при

© Кузнецов В. В., 2007

* доцент кафедри кримінального права Київського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

¹ Пашенко В. Богоборча політика комуністичної партії та примусова атеїзація населення у контексті здійснення свободи совісті в 1920-1930 роки // Свобода віровизнання. Церква і держава в Україні: Матеріали міжнар. наук. конф. — К.: Українська правнична фундація, Право, 1996. — С. 36-40.

² Братанов В. В. Хищение культурных ценностей. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. — Н. Новгород, 2001. — С. 16.

³ Кузнецов В. В. Злочини проти громадського порядку та моральності: Практ. посіб. — К.: Вид. Паливода А. В., 2007. — С. 11-12.

⁴ Российское законодательство X-XX веков. (Тексты и комментарии): В 9-ти т. / Под общ. ред. О. И. Чистякова. — М.: Юрид. лит., 1985. — Т. 7. — С. 231.

відсутності злого умислу за витівкою або в стані сп'яніння до покарання у вигляді направлення в гамівний будинок на термін від шести місяців до одного року і максимум — до позбавлення всіх прав стану та до направлення на каторжну роботу у фортецях на термін від десяти до дванадцяти років, а також до покарання батогами з накладенням клейма⁵.

За знищення або пошкодження надгробних пам'ятників і за зовнішнє пошкодження могил покарання могло бути призначене винному у вигляді грошового стягнення від десяти до п'ятдесяти рублів і виправлення за свій рахунок пошкодження, коли воно вчинялося бездумно (ч. 2 ст. 257) і у вигляді направлення у в'язницю на термін від шести місяців до одного року, коли це вчинено, зважаючи на злісний намір винного проти похованих у цих могилах або проти сімейств (ч. 1 ст. 257)⁶.

За викрадення надгробного пам'ятника або зовнішніх його прикрас винні каралися вищою мірою покарання, передбаченого за крадіжку.

Уложення про покарання уголовні та виправні 1885 р. зберегло місце вказаних злочинів серед посягань проти віри: розривання могили і крадіжка речей, що знаходяться в труні та на померлому і знищення чи пошкодження надгробних пам'ятників або самих могил (ст. 234 Уложення) і викрадення предметів, які знаходяться на могилі (ст. 235 Уложення)⁷.

Уголовне Уложення 1903 р., фактично, відмовилося від святотатства як релігійного злочину і зберегло його лише як кваліфікуючу ознаку окремих злочинів проти власності (ст. 588 — крадіжка з церкви, ст. 589 — розбій у церкві тощо)⁸.

Спочатку встановлення радянської влади з'ясувалося, що відповідній кримінально-правовій нормі, яка б захищала культурні цінності, в кримінальному законодавстві не знайшлося місця. І лише у ст. 102 КК РФ 1922 р. (ст. 102 КК УРСР 1922 р.) була встановлена кримінальна відповідальність за приховування колекцій та пам'яток старовини і мистецтва, які підлягали реєстрації, обліку та передачі у державні сховища, що каралося примусовими роботами до одного року з конфіскацією прихованого майна. За КК РФ 1926 р. у ст. 188 (ст. 204 КК УРСР 1927 р. передбачала за такі діяння покарання у вигляді примусових робіт на строк до трьох місяців або штраф до трьохсот рублів) було дещо посилено відповідальність за приховування колекцій та пам'яток старовини і мистецтва, які підлягали реєстрації, обліку та передачі у державні сховища, що каралося примусовими роботами терміном від трьох місяців чи штрафом до трьохсот рублів з конфіскацією прихованого майна.

У Кримінальних кодексах РФ та УРСР 1960 р., нарешті, була передбачена регламентація відповідальності за злочини проти культурних цінностей. Так ч. 1 ст. 230 КК РФ 1960 р. передбачала відповідальність за умисне знищення, зруйнування чи зіпсування пам'яток історії і культури, взятих під охорону держави, або територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також предметів чи документів, які мають історичну чи культурну цінність (позбавлення волі на строк до двох років, або виправні роботи на той самий термін, або штраф до трьохсот рублів), а ст. 207 КК УРСР 1960 р. передбачала відповідальність за умисне знищення, зруйнування чи зіпсування пам'яток історії і культури, взятих під охорону держави, або територій та об'єктів природно-заповідного фонду (позбавлення волі на строк до трьох років, або виправні роботи на строк до двох років, або штраф від п'ятдесяти до ста двадцяти мінімальних розмірів заробітної плати). Тобто покарання за кримінальним законодавством УРСР за вказані діяння

⁵ Там же. — С. 231.

⁶ Российское законодательство X-XX веков. (Тексты и комментарии): В 9-ти т. / Под общ. ред. О. И. Чистякова. — М.: Юрид. лит., 1985. — Т. 7. — С. 231.

⁷ Кузнецов В. В. Кримінальна відповідальність за крадіжки: Монографія. — К.: Вид. Паливода А. В., 2005. — С. 100.

⁸ Братанов В. В. Указ. работа. — С. 18.

було дещо суворіше ніж за законодавством РФ. Хоча ст. 230 КК РФ 1960 р. передбачала, на відміну від ст. 207 КК УРСР, кваліфікуючу обставину — вчинення діяння (знищення чи пошкодження) щодо предметів, які мають особливо цінний характер, покарання вже було значно суворіше, ніж у ч. 1 ст. 230 (позбавлення волі на строк від п'яти до п'ятнадцяти років).

Після реформування кримінального законодавства України (у 2001 р.) та Росії (у 1996 р.) були передбачені відмінні кримінально-правові норми щодо кримінально-правового захисту культурних цінностей. Так ст. 243 КК РФ 1996 р. передбачає так само подібні дві частини: частина перша — знищення чи пошкодження пам'яток історії, культури, природних комплексів та об'єктів, взятих під охорону держави, а також предметів чи документів, які мають історичну чи культурну цінність (штраф у розмірі від двохсот до п'ятисот мінімальних розмірів оплати праці або у розмірі заробітної платні чи іншого доходу засудженого у термін від двох до п'яти місяців або позбавлення волі на строк до двох років); частина друга — ті самі діяння, які вчинені щодо особливо цінних об'єктів або пам'яток загальноросійського значення (штраф від семисот до однієї тисячі мінімальних розмірів оплати праці або у розмірі заробітної платні чи іншого доходу засудженого у термін від семи місяців до одного року або позбавлення волі на строк до п'яти років).

Між іншим, російський законодавець не обмежився лише однією нормою, яка встановлює відповідальність за протиправні діяння з культурними цінностями. В КК РФ була передбачена ст. 164 “Розкрадання предметів, що мають особливу цінність”, ст. 190 “Неповернення на територію Російської Федерації предметів художньої, історичної та археологічної спадщини народів Російської Федерації та зарубіжних країн”. Сучасне українське законодавство таких норм, на жаль, не передбачає.

На відміну від ст. 243 КК РФ 1996 р. відповідна ст. 298 КК України 2001 р. (в редакції Закону від 5 квітня 2001 року) передбачала відповідальність тільки за умисні подібні діяння, а саме: частина перша — умисне нищення, руйнування чи псування пам'яток історії або культури (штраф до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до трьох років); частина друга — ті самі дії, вчинені щодо об'єктів, які є особливою історичною або культурною цінністю (позбавлення волі на строк від двох до п'яти років); частина третя — діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені службовою особою з використанням службового становища (позбавлення волі на строк від трьох до восьми років). Порівняння відповідних санкцій дозволяє зробити висновок про більш суворі покарання за кваліфіковані види злочину за ст. 298 КК України. У той же час порівняння санкцій за ч. 1 ст. 243 КК РФ та ч. 1 ст. 298 КК України (в редакції Закону від 5 квітня 2001 року) свідчить навпаки про більшу суворість кримінально-правової норми російського законодавства. Також слід згадати, що Законом України від 18 березня 2004 року (набрав чинності з 28 квітня 2004 року), була передбачена нова редакція ст. 298 КК України: частина перша — умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження пам'яток — об'єктів культурної спадщини (штраф до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк до трьох років); частина друга — ті самі дії, вчинені щодо пам'яток національного значення (позбавлення волі на строк до п'яти років); частина третя — діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені з метою пошуку рухомих предметів, що походять із об'єктів археологічної спадщини (позбавлення волі на строк від двох до п'яти років); частина четверта — діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені службовою особою з використанням службового становища (позбавлення волі на строк від трьох до восьми років). І знову ми бачимо більш диференційований підхід до визначення обтяжуючих обставин вказаного злочину та встановлення більш жорстких санкцій за кримінальним законодавством України.

Нова редакція ст. 298 КК України передбачила більш суворі санкції за вчинення вказаного злочину на відміну від ст. 243 КК РФ.

Як вже було зазначено, до 28 квітня 2004 року відповідальність за умисні діяння, пов'язані із нищенням, руйнуванням чи псуванням пам'яток історії і культури, була передбачена ст. 298 КК України. Зважаючи на те, що Законом України "Про охорону археологічної спадщини" від 18 березня 2004 року були внесені зміни до кримінального законодавства до ст. 298 КК, фактично, за межі предмета злочину були винесені документи Національного архівного фонду.

Тому Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення протидії незаконному обігу архівних документів" від 22 грудня 2006 року була внесена ст. 298¹ КК України, яка передбачила відповідальність за знищення, пошкодження або приховування документів чи унікальних документів Національного архівного фонду (частина перша — умисне знищення, пошкодження або приховування документів Національного архівного фонду (штраф від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк до шести місяців); частина друга — ті самі дії, вчинені щодо унікальних документів Національного архівного фонду (позбавлення волі на строк до трьох років); частина третя — діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені службовою особою з використанням службового становища (позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років).

Аналіз відповідних санкцій ст. 298¹ КК України дозволяє зробити такі висновки, що законодавець визначив у вказаній нормі більш м'які санкції ніж у ст. 243 КК РФ та ст. 298 КК України. Очевидно це не буде сприяти поліпшенню кримінально-правового захисту документів Національного архівного фонду. Тому, на нашу думку, слід привести у відповідність санкцію ч. 1 ст. 298¹ — санкції ч. 1 ст. 298; санкцію ч. 2 ст. 298¹ — санкції ч. 2 ст. 298; санкцію ч. 3 ст. 298¹ — санкції ч. 4 ст. 298 КК України.

Проведений історичний аналіз відповідальності за злочини проти культурних цінностей за українським та російським законодавством дозволяє зробити такі **висновки**:

— про достатньо схожу регламентацію (за описом об'єктивних ознак складу злочину) відповідних злочинних діянь;

— традиційно склалося, що покарання за вказаний злочин за законодавством Росії менш суворі ніж за кримінальним законодавством України (крім ст. 188 КК РФ 1926 р, яка на відміну від ст. 204 КК УРСР 1927 р. передбачала більш суворе покарання, а також ч. 2 ст. 230 КК РФ 1960 р., яка передбачала на відміну від ст. 207 КК УРСР кваліфікуючу обставину, і покарання тому було значно суворіше ніж у ч. 1 ст. 230 КК РФ 1960 р.). Тому для поліпшення кримінально-правового захисту пам'яток історії, культури, природних комплексів та об'єктів, взятих під охорону держави, а також предметів чи документів, які мають історичну чи культурну цінність, на нашу думку, слід посилити відповідальність за злочин, передбачений ст. 243 КК РФ;

— слід привести у відповідність санкцію ч. 1 ст. 298¹ — санкції ч. 1 ст. 298; санкцію ч. 2 ст. 298¹ — санкції ч. 2 ст. 298; санкцію ч. 3 ст. 298¹ — санкції ч. 4 ст. 298 КК України;

— потребує подальшого дослідження можливість використання російського досвіду щодо розширення обсягу кримінальної відповідальності за протиправні діяння з культурними та історичними цінностями (шляхом встановлення самостійної відповідальності за викрадення культурних цінностей та неповернення вказаних цінностей на територію України).

*Стаття рекомендована до друку кафедрою кримінального права
Київського національного університету внутрішніх справ
(протокол № 22 від 10 квітня 2007 року)*